

**Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Kommunikáció Doktori Program**

Bajnok Andrea

**HELYI NYILVÁNOSSÁG(OK) KOMMUNIKATÍV-DISZKURZÍV LEÍRÁSA ÉS
ÉRTELMEZÉSE**

**KOMMUNIKÁCIÓ, KÖZÖSSÉG ÉS KORMÁNYZÁS EGY TELEPÜLÉS
ÖNÁLLÓSODÁSÁNAK TÜKRÉBEN**

Tézisfüzet

Témavezető:

Dr. habil. Aczél Petra

egyetemi docens

2014

Tartalom

A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJA	3
A DISSZERTÁCIÓ FELÉPÍTÉSE.....	4
A DISSZERTÁCIÓ KIINDULÓPONTJAI.....	5
A DISSZERTÁCIÓBAN ALKALMAZOTT MÓDSZEREKRŐL.....	7
A DISSZERTÁCIÓ HIPOTÉZISEIRŐL	13
A DISSZERTÁCIÓ EREDMÉNYEIRŐL.....	15
A DISSZERTÁCIÓ BIBLIOGRÁFIÁJA	18
A SZERZŐ TÉMÁVAL KAPCSOLATOS PUBLIKÁCIÓI.....	28

A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJA

A Balaton északkeleti ívében fekvő, a Balaton keleti kapujaként is emlegetett kisvárosban,¹ Balatonkenesén 2012-ben a város jövője szempontjából meghatározó folyamat zajlott le, a városhoz tartozó Balatonakarattya településrész² lakói a településrész önállósodását kezdeményezték, majd a sikeres és eredményes népszavazást követően a köztársasági elnök községgé nyilvánította³ a településrészt. A disszertáció megírására a tudományos érdeklődésen, a szakmai kihíváson és kényszeren túl, a közvetlen környezetemben zajló önállósodási folyamat⁴ kutatásának a lehetősége is inspirált. A történet kezdetén – 2012

---

¹ Balatonkenese 2009. július 1. óta város, állandó lakosainak a száma (Balatonakarattya településrészrel együtt) 3210 fő. Belterülete 958 ha.

² Balatonakarattya településrész állandó lakosainak száma 833 fő, ebből 735-en választópolgárok. Településszerkezeti érdekesség, hogy míg Balatonkenese város állandó lakosainak csak az egynegyede él ezen a településrészen, a város lakóingatlanainak a fele (összesen 2600) itt található, ami az üdülőtulajdonosok magas számával magyarázható.

³ A köztársasági elnök 13/2013. (I. 8.) KE határozata tartalmazza Balatonakarattya községgé nyilvánítását. A területszervezési eljárásról szóló 1999. évi XLI. törvény 4 § (3) bekezdése alapján ez a határozat a kihirdetését követő önkormányzati általános választás napján lép hatályba. Ez praktikusán azt jelenti, hogy a településrész valójában a következő önkormányzati választások után, 2014 őszétől kezd el önálló településként működni.

⁴ Balatonakarattya önálló községgé nyilvánítására több korábbi próbálkozás is történt az elmúlt években. A legutóbbi önállósodási törekvés 2011 decemberében indult. A kezdeményezők aláírás-gyűjtésbe kezdtek, majd két önkormányzati képviselő előterjesztésére, testületi határozat alapján Balatonkenese város polgármestere falugyűlést hívott össze 2012. március 1-én a balatonakarattyai településrészen. A falugyűlésen megjelent településrészi állandó lakosok megszavazták, hogy előkészítő bizottság alakuljon azzal a céllal, hogy a bizottság felmérje a településrész aktuális gazdasági pozícióját, majd elkészítse a szükséges dokumentációt a lakosság tájékoztatása érdekében. A falugyűlés a bizottság tagjait is megválasztotta. A bizottság – külső szakértők bevonásával – elkészítette a szükséges dokumentációt és az állásfoglalást is, melyben az általa elkészített dokumentációra hivatkozva népszavazás kiírását kezdeményezte. Az augusztus 5-én lezajlott helyi népszavazás érvényes és eredményes volt. Balatonkenese polgármestere augusztus végén adta át a Balatonakarattya új községgé alakításával kapcsolatos előkészítő iratokat a Veszprém megyei Kormányhivatalnak. A kormányhivatal feladata az eljárás törvényességének, a területszervezési kezdeményezés törvényi feltételei teljesítésének vizsgálata volt. A kormányhivatal megállapította, hogy a kezdeményezés törvényes volt, maradéktalanul megfelelt az eljárásjogi szabályoknak. A hivatal az iratokat Navracsics Tibor közigazgatási és igazságügyi miniszternek küldte el véleményezésre. Az önállósodás ügyében a végső szót Áder János, köztársasági elnök mondta ki, 2012. december 21-én önálló községgé nyilvánította a települést, a határozatot a miniszter ellenjegyezte.

januárjában – még úgy gondoltam, hogy a fekete dobozhoz kerülök közel, amelyből megismerhető a város kettészakadásának minden apró részlete. Azonban az egy éven át tartó terepmunka során összegyűjtött több órányi hangfelvétel és több száz oldalnyi dokumentáció ellenére sem tudnék hitelesen és objektíven beszámolni a különböző szintereken zajló események minden aspektusáról. Ráadásul a résztvevő megfigyelés során érdeklődésem fokozatosan másra irányult, félretéve közben eredeti célkitűzésemet és a helyi kormányzással kapcsolatos hipotéziseimet. Az önállósodási folyamat helyett egyre inkább az önállósodás megvitatására alkalmazott participációs formák működése foglalkoztatott, amelyekben a helyi kormányzás szereplői aktívan vettek részt. Végül a falugyűlés, a lakossági fórumok, a helyi népszavazás és a helyi média nyilvánossága kerültek a kutatás fókuszába, vagyis azok a települési szinterek, amelyek a folyamat során meghatározónak tekinthetők a közéleti kommunikáció és a társadalmi részvétel szempontjából. A résztvevő megfigyeléssel összegyűjtött és a különböző dokumentumokban megtalálható szövegeket a települési nyilvánosság kontextusában, a társadalmi kommunikáció felől értelmeztem.

Tekintettel arra, hogy a településrészen korábban többször is történt kísérlet az önállóság elérésére, de egyik sem jutott el a helyi népszavazásig, a 2012-es kezdeményezés „best case scenario” is a társadalmi részvételi folyamat és a helyi népszavazás sikere szempontjából. Végül a szavazásra jogosultak 61 százaléka ment el szavazni, és döntő többségük, 87 százalékuk támogatta az önállóságot. Az általam vizsgált eset kínálta magát és jelentőségénél fogva kapóra jött, hogy ez a disszertáció végre megszülessen.

A helyi kormányzás kommunikációs szempontú elemzése és az elemzésből származó eredmények segítséget nyújthatnak azok számára, akik sikeres részvételi gyakorlatok kialakítását vagy részvételi kutatás megvalósítását tekintik feladatuknak, legyenek akár településfejlesztők, akár kutatók vagy önkormányzati szakemberek, valamint az eredmények a helyi kormányzás és az önkormányzati kommunikáció magyarországi sajátosságainak mélyebb megismeréséhez és megértéséhez is hozzájárulhatnak.

A DISSZERTÁCIÓ FELÉPÍTÉSE

A disszertáció három részből áll. Az első részben a helyi kormányzás szemléletében újszerűnek nevezhető, a kommunikáció participációs elméletéből származó konceptuális

kereteket, a legfontosabb fogalmakat tisztázom. Az elmélet (Horányi 2007) részletes kifejtése és interdiszciplináris alkalmazási lehetőségeinek bemutatása (Bajnok et al 2012) a célul kitűzött feladatoktól jóval távolabbra vezetne, ezért az elméletnek csak a kormányzás és a részvétel szempontjából leginkább releváns fogalmait mutatom be. Az első részben a közélet, az ágens, az intézmény és a színtér fogalma jelentik a kiindulópontot. A dolgozat második részében a helyi kormányzás nyilvánosságáról, ágenseiről, az önkormányzat külső és belső kommunikációjáról, az ágensek többletfelkészültségeiről és a részvételi intézményekről lesz szó. A résztvevők többletfelkészültségei kapcsán a kormányzás paradigmaticus gondolkodásmódjait is bemutatom, melyek feltételezésem szerint különböző intenzitással vannak jelen. A második rész végén a participációs intézmények szabályozásának magyarországi gyakorlata kerül bemutatásra, melyben kitérek a helyi népszavazás intézményi szabályozása körül kialakult jogelméleti vitára is. A harmadik részben a települési kommunikációt elemzem Balatonakarattya településrész önállósodásának a tükrében. Az önállósodási törekvés legfontosabb eseményeinek elemzése, a helyi kormányzás kommunikációelméleti perspektívából való szemlélése során arra a kérdésre keresem a választ, hogy a falugyűlés, a lakossági fórum, a helyi népszavazás és a helyi média hogyan járul hozzá egy olyan folyamathoz, amely a közösség életében kiemelt szereppel bír. Hogyan működnek a törvény által biztosított participációs formák a gyakorlatban? Reményeim szerint az újszerű megközelítés, és az események elemzése általánosnak is tekinthető megállapításokhoz és eredményekhez vezet a helyi kormányzás és a részvételi folyamatok működésével, a helyi kormányzás kommunikatív állapotával kapcsolatban. A dolgozat zárásában ezeknek a következtetéseknek az összefoglalása található.

A DISSZERTÁCIÓ KIINDULÓPONTJAI

A kommunikáció és a helyi kormányzás összefüggéseinek tanulmányozása által megismerhetők a helyi kormányzás kommunikatív sajátosságai, és szerencsés esetben ahhoz is hozzájárul, hogy a helyi kormányzása alkalmasabbá váljon arra, hogy a helyi lakói jobban érezzék magukat.

Miért pont kommunikatív szempontból, és mért pont a helyi kormányzást vizsgálom? A helyi kormányzás működésének tanulmányozása során – az egyetemi és a doktori tanulmányok

hatására – erős elköteleződést érzek a kommunikációtudomány iránt, úgy is fogalmazhatnék, nem jogászként, nem közgazdászként, és nem politológusként, hanem kommunikációkutatóként foglalkoztat a helyi kormányzás, azon belül a szereplők kommunikációja.

Számos kapcsolódási pont található a kommunikációtudomány és a helyi kormányzásban való részvétel, a helyi demokrácia működése között, és a helyi kormányzás kommunikatív szempontú empirikus elemzésére a nemzetközi irodalomban a politikai tudomány és a kommunikáció területén több példa is akad. A kommunikáció és a részvétel metszetét kutatási eredményekkel is alátámasztó szerzők általában munkájuk hiánypótló jellegére hívják fel a figyelmet. (Black 2009, Carcasson et al. 2010, Gastil–Black 2008, Jenei 2012, Ryfe 2006, Townsend 2006). A magyar nyelvű szakirodalomban egyre gyakrabban olvashatók a közigazgatással a kommunikációtudomány felől foglalkozó szerzők írásai (Bokor 2013, Herendy–Murányi 2008, Horányi 2001, Jenei 2001, 2012, Kriskó 2012).

Ezek a tanulmányok a magyar kormányzás kommunikatív szempontú bemutatásának a hiányát igyekeznek megszüntetni. A kommunikatív szempontú elemzések viszonylagos hiányának elsődleges oka talán az, hogy a közigazgatásról való gondolkodás hagyományosan a politikatudományhoz és a jogtudományhoz kötődik, így a kommunikatív megközelítés egy lehetséges, ám kevésbé ismert és alkalmazott teória a kormányzás, ezen belül a helyi kormányzás, vagyis a helyi közösség és a helyi önkormányzat viszonyainak leírására. Az angolszász szakirodalomban a politológiai gondolkodásnak a része a kormányzatról való gondolkodás, ezeken a területeken a közigazgatási tanszékek zöme politológiai tanszékből nőtte ki magát a múlt század közepén. (Gajduschek 2012: 31) Szintén ezekben az országokban a közigazgatás szervezeteleméleti és közgazdaságtudományi értelmezése is jellemző. Európa országaiban különböző klaszterek azonosíthatók be a közigazgatási képzések alapján. Magyarországon egyértelműen a jogias szemléletmód uralkodik, „úgy is, mint a közigazgatás tudományos vizsgálatának eszköze, és úgy is, mint a gyakorlatban alkalmazandó legfontosabb szakismeret.” (Gajduschek 2012: 32) Nem csak a szemléletmód, hanem a szakmaiság, a kommunikáció nyelve is jogi a magyar közigazgatásban. A jog nyelvén pedig lehetetlen problémákat megbeszélni, mert „(a) a köztisztviselőt arra tanítják, arra kondicionálják, hogy jogi problémává transzformálja a problémákat, és (b) nem rendelkezik a problémamegoldás semmilyen más, a társadalmi együttélésben gyakran használt eszközével.” (Gajduschek 2012: 45)

Tény, hogy a helyi kormányzás színtereit alapvetően jogszabályok határozzák meg, de a színtereken zajló események, problémák és konfliktusok jelentős része nem csak jogi természetű, hanem számos más aspektussal is jellemezhető. A helyi kormányzás eseményei kommunikatív természetűek is, és a kommunikatív természet figyelmen kívül hagyása legalább akkora csapdát rejt, mint a jogszabályok mellőzése. A részvételi lehetőségek bármelyike, például a képviselő-testületi üléseken való részvétel, a falugyűlésen, a helyi népszavazáson vagy a helyi média nyilvánosságában való részvétel kommunikációelméleti perspektívából is szemlélhető. A helyi népszavazás például nem csak arról szól, hogy kik, milyen jogi paraméterek mentén vehetnek részt az eseményen, hanem arról is, hogy a résztvevők a szavazószelvényen lévő kérdésről hogyan, milyen preferenciák mentén döntenek. A társadalmi részvétel jogi keretei a demokratikusan működő önkormányzatiság, a közösség és az önkormányzat demokratikus viszonyainak előfeltételei. A részvételi folyamatoknak – és a társadalmi részvételen keresztül a helyi kormányzás nyilvánosságának – a karaktere a résztvevők mindennapi döntéseiben és cselekedeteiben, interakcióiban, kommunikációjában, vagyis kommunikatív viszonyaiban válik láthatóvá. Kommunikációelméleti perspektívából a részvételi folyamatok a nyilvános vitákban tematizálódó konfliktusról, kooperációról, és a kormányzással kapcsolatos tudások, a kormányzáshoz szükséges felkészültségek megosztásáról is szólnak.

A DISSZERTÁCIÓBAN ALKALMAZOTT MÓDSZEREKRŐL

Kiindulópontom szerint az önállósodási folyamat, melyben az önkormányzásra való igény nyíltan megfogalmazódik, valójában diskurzív szféra, melyben a résztvevők diskurzusai által jelentések teremtődnek és alakulnak át a helyi kormányzással és a részvétellel kapcsolatban. Ezeknek a jelentéseknek a segítségével bebocsátást nyerhetünk alanyaink fogalmi világába, és képesek leszünk társalogni velük. (Geertz 1994: 192) A jelentéseket a jelentések kontextusában, a nyilvánosság különböző színterein vizsgáltam. A kutatás során elsősorban azokra a szövegekre koncentráltam, amelyek valós, nyilvános helyzetekben, a falugyűlésen és a lakossági fórumokon hangzottak el. A „természetes” körülmények között született szövegek elemzését strukturálatlan mélyinterjúkkal és a helyi hírlap tartalomelemzésével egészítettem ki. A terepmunkát azért is tartottam alkalmasnak a folyamat vizsgálatára, mert ezzel a módszerrel a kommunikáció finom részletei is észrevehetőek. (Babbie 1996: 307-308)

A munka során a kutatás empirikus anyagának a lehatárolása jelentette a legnagyobb problémát. A vizsgált folyamat a nyilvánosság különböző szinterein párhuzamosan zajlott, a különlegesnek számító esemény a megszokotthoz képest jóval sűrűbben generálta a közéleti diskurzusokat. Közéleti szövegnek tekintettem azokat a szövegeket, amelyekben a résztvevők az önállósodási folyamatról tárgyaltak a lakossági fórumokon vagy a helyi lap hasábjain. Tehát az általam vizsgált közéleti szövegeket a résztvevők, a téma és a szinterek specifikálták. A folyamatban résztvevők köre a helyi lakosság és az önkormányzat. Mivel a résztvevők és a kezdeményezők köréről szerettem volna minél pontosabb információkhoz jutni, a természetes körülmények között született diskurzusokon túl interjút is készítettem a legfontosabb szereplőkkel, a kezdeményezőkkel, a polgármesterrel, az Akarattyai Fürdőtelep Egyesület vezetőjével, a folyamatban részvevő ügyvéddel, a volt kenesei főépítésszel, és a helyi lap főszerkesztőjével. Így nem csak „természetes”, hanem mesterséges körülmények között, interjúhelyzetben született szövegeket is adatként használtam. Az empirikus anyagot tovább gazdagította a helyi lap 2012 januárja és 2013 januárja között megjelent 13 lapszámának tartalomelemzése.

A szövegvizsgálat és a szövegelemzés már több évtizede létező kutatási módszer a társadalomtudományok különböző területein.⁵ A diskurzuselemzésként is emlegetett módszer a szövegekre valóságteremtő gyakorlatként tekint. „Az esetek elemzése során értelmezéseket értelmezünk, magyarázatokat magyarázunk, megértéseket megértésére törekszünk. Nem úgy azonban, hogy megszüntetjük az elsődleges értelmezések és magyarázatok érvényességét, hanem úgy, hogy kibontjuk a bennük lévő lehetőségeket.” (Szabó 2003: 140) Clifford Geertz 1983-ban megjelent, *Elmosódott műfajok: a társadalmi gondolkodás átalakulása* című tanulmánya szerint a társadalom szövegekben mutatkozik meg, és a tudományos tevékenység lényege ezeknek a szövegeknek a megfejtése: „... a társadalmat már nem annyira kifinomult gépezetnek vagy egyfajta szervezetnek tekintjük, mint inkább egy komoly játéknak, utcai drámának, vagy viselkedéstani szövegnek” (Geertz

---

⁵Ezt a módszert alkalmazva jött például létre a politológia új szemlélete, a politika diszkurzív értelmezése. A szemlélet újdonsága abban ragadható meg, hogy a pozitivista tudományokhoz képest másképp fogja fel a nyelvet, a tudást, és így a valóságot is. „A nyelv (és így a jelentés) itt nem ablak, amelyen át a torzítatlan valóságot pillanthatjuk meg, hanem a politika alakításának eszköze, amelynek realitása mindig konstruált és esetleges.” (Szabó 2004: 135-136) Az ezredfordulón a diskurzuselemzés a politikatudomány egyik befolyásos irányzatává vált: politikatudományi iskolák, műhelyek jöttek létre, könyvek, tanulmánykötetek jelentek meg.

1994: 272). Geertz írásaiban egy értelmező-magyarító társadalomtudomány alapjait fogalmazta meg, és művelte a gyakorlatban. A szövegelemzés nem csak a helyi közösség értelmezéseibe, hanem az önkormányzás működésébe is kaput nyit, az önkormányzás diskurzív konstrukciójának megismerését eredményezi lokális szinten. A helyi kormányzás diskurzusai csak a diskurzusok társadalmi, kulturális környezetét figyelembe véve értelmezhetők. A verbális kommunikáció, mint nyelvhasználat, a résztvevő ágenseken túl leginkább a körülményekkel jellemezhető, vagyis azzal a környezettel, amelyben a kommunikáció végbemegy. A beszéd olyan transzformációk sora, melyekre nem csak a beszélő, hanem annak egész környezete befolyással van, a környezeti zajoktól kezdve a hallgatóság értelmezéséig. A beszéd mindig egy sajátos térben zajlik, ami folyamatosan befolyásolja, alakítja a beszédet. Ez a tér a kommunikáció színtere. A kommunikatív szemléletű szövegelemzés egy lehetséges kiindulópontja Hymes (1979) etnográfiai módszere, mely a beszélés fizikai körülményeit (a beszéd keretét) és a pszichológiai, kulturális tényezőit (díszlet) is figyelembe veszi. Hymes kommunikációs esemény-leírásainak központi fogalmai a résztvevők, a célok, a beszéd tényleges formája, a hangnem vagy az eszközhasználat terminusai. A beszélés etnográfiája alapvetően leíró megközelítés, mely a nyelv és a társadalom közötti kölcsönhatás természetének a leírására alkalmas. Hymes a beszédtevékenység összetettségére hívja fel a figyelmet, valamint arra, hogy a kommunikációs színtér akár egyetlen tényezőjének elmulasztása vagy figyelmen kívül hagyása is félreértéshez vezethet a kommunikáció során.

A folyamat diskurzusainak a megismeréséhez a résztvevő megfigyelés tűnt a legalkalmasabb módszernek. Malinowski Trobriand-szigeteki jelenléte óta a résztvevő megfigyelés legfontosabb elemei és módszerei máig érvényesek. (Vörös–Frida 2006: 409) Az egy éven át tartó jelenlét során terepmunka-naplót vezettem, dokumentáltam a kutatás folyamatát, és archiváltam a megfigyeléseket feljegyzésekkel és hangfelvételekkel. A folyamattal kapcsolatos információk egy része azonban még így sem vált hozzáférhetővé, egészen egyszerűen azért, mert fizikailag lehetetlen minden szintéren jelen lenni. Ezért a résztvevő megfigyelést strukturálatlan interjúkkal egészítettem ki. A résztvevő megfigyelésből, a tartalomelemzésből és az interjúkból nyert adatok feldolgozása a megalapozott elmélet alapján történt, atlas.ti program segítségével. A program lehetőségeit messze nem kimerítve számomra főleg azért volt hasznos ez az alkalmazás, mert a digitalizálás segítségével

lerövidült az elemzésre szánt időt. A megalapozott elmélet, a grounded theory aprólékossága és szövegközpontúsága miatt alkalmas arra, hogy megvilágítsa az önállósodási folyamaton keresztül a társadalmi részvételre jellemző apró részleteket, és arra is alkalmas, hogy a folyamat háttérében zajló dinamikák feltárására, bemutatásra kerüljenek. Minden résztvevő rendelkezik valamiféle értelmezéssel, így mást jelent a kezdeményezők számára, mást az önkormányzati képviselőknek, és mást az ingatlantulajdonosoknak. Az önállósodási folyamat empirikus anyagát ezért a megalapozott elmélet módszerét követve dolgoztam fel. A megalapozott elmélet a kvalitatív kutatás egy lehetséges módja, mely a valóság alapos megfigyelésére, és a megfigyelésekből származó adatok aprólékos elemzésére épül. Az elemző munka során a diktafonnal illetve írásban rögzített szövegekben található adatokat témák szerint rendeztem és kategóriacímekkel láttam el. Az adatfeldolgozás első fázisában, a kódolás során az adatokból – tartalmuk és jelentésárnyalataik folyamatosan összehasonlítása során – fogalmakra következtet a kutató, és megállapítja, hogy mely adatok, tények vezetnek ugyanahhoz a fogalomhoz vagy koncepcióhoz. A fogalom vagy a koncepció a további elemzés tartalmi alapegysége. Több fogalom alkot egy kategóriát, vagyis eggyel magasabb szintet. A kategória jelentése, tartalma az alá besorolt fogalmak mennyiségének növekedésével finomodik. A kategóriákból tematikus kódokat hozunk létre például induktív módon, vagy más helyeken alkalmazott elméletek, vagy korábbi kutatások alapján. A kód tartalmazza a kód nevét, a definíciót, hogy pontosan mit értünk alatta, és egy részletes leírást arról, hogyan lehet azonosítani (mi tartozik bele és mi nem). A kódolási eljárás után következik az értelmezés szakasza, vagyis megállapíthatóvá válnak az egyes kategóriák közötti összefüggések. Az így elemzett adatbázisban különböző keresések hajthatók végre, ezek a keresések adják az elemzés alapját. Például ki, miről beszél és hogyan, vagyis milyen az egyes események és interjúk tematikus szerkezete? Melyek a leggyakrabban használt kódok? Melyek a leggyakoribb kódkapcsolatok? Ennek megfelelően valamely kódnak a hiánya is meghatározó lehet. A szövegek elemzésétől azt vártam, hogy kiderüljön, a folyamat szereplői hogyan alakították az őket körülvevő valóságot a beszéd segítségével. A dolgozat összegzésében igyekszem szintetizálni az elemzések tanulságát, és megfogalmazni néhány általános tanácsot azok számára, akik valamilyen formában érdekeltek a részvételi folyamatokban. Meggyőződésem, hogy számos tanulság származik a részvételi folyamatok kommunikációs szegmenseinek alapos elemzéséből.

A terepmunka három jól elkülöníthető szakaszból állt az önállósodási folyamat dinamikájához alkalmazkodva. Az első szakasz a kezdeményezés első legfontosabb színterének, a falugyűlésnek a megfigyelésével kezdődött 2012. március 1 –én, és a helyi népszavazás kiírásáig, 2012. május végéig, az előkészítő bizottság leválási dokumentációjának lezárulásáig tartott. A második szakasz az előkészítő bizottság tájékoztató munkájának és a helyi népszavazásra készülődés megfigyelésével jellemezhető, és a helyi népszavazás napjáig, 2012. augusztus 5-ig tartott. A harmadik szakasz a sikeres népszavazástól a köztársasági elnök aláírásáig (2012. december 21.) tartott, és az aláírást követő médiavisszhang vizsgálatával zárult. Az első szakasz a terepbejárás időszakának tekinthető, melynek elsődleges célja a folyamat kezdeteinek a felkutatása, és a helyi népszavazásig vezető út feltérképezése volt. Ebben az időszakban exploratív, feltáró munkát végeztem. Strukturálatlan érdeklődéssel, etnográfusi kíváncsisággal szemlélttem és fogadtam be az első benyomásokat. Képviselő-testületi és előkészítő bizottsági ülésekre jártam, feljegyzéseket készítettem. Igyekeztem minden apró részletet észrevenni: „a szagokat, a színeket, a méreteket, és mindazt, ami később is furcsának tűnik” (Feischmidt 2005). A kulcsszereplőkkel sikerült jó, alkalmanként bizalmas kapcsolatot kialakítani, mely igen hasznosnak bizonyult a kutatás további szakaszaiban, főleg az interjúk készítése közben. A folyamathoz kapcsolódó legfontosabb nyilvános események hanganyagát diktafon segítségével rögzítettem. Az első szakasz végén feldolgoztam a terepnaplóban összegyűjtött feljegyzéseket, és a felgyülemlett hanganyagot. Konkrét kérdéseket fogalmaztam meg – valójában itt mondtam le a kezdeti hipotézis teszteléséről, és további kutatási tervet készítettem. A kutatási terv, és az önállósodási folyamat eseményei alapján a kutatás második szakasza tűnt a legintenzívebb terepmunkának. A helyi népszavazást megelőző kampány már elkezdődött, a folyamatot előkészítő bizottság és a város polgármestere is lakossági fórumokat szervezett. Az előkészítő bizottság ülésein és a fórumokon való részvételen túl, ebben a szakaszban készítettem el a strukturálatlan, kvalitatív interjúkat⁶ a folyamat kulcsszereplőinek többségével, valamint forrásként használtam a nyilvánosság számára is hozzáférhető dokumentumokat, képviselő testületi határozatokat, publikációkat, média híreket, és a Balatonakarattyai Fürdőtelep Egyesület honlapját, valamint a honlapon működő fórumot. Az interjúk közötti időszakokban lejegyeztem és elemeztem a

---

⁶Kvalitatív interjú alatt olyan strukturálatlan interjút értek, melyre informális stílus jellemző a helyszín kiválasztása és a párbeszéd tekintetében is.

hanganyagokat, a kapott válaszok alapján újrafogalmaztam a legfontosabb kutatási kérdéseket, és természetesen újabb kérdések is előkerültek. Az interjúkat különböző helyszíneken készítettem el, az interjúalanyok kertjében, munkahelyén, a saját kertemben, kocsmában, illetve a közösségi házban. A beszélgetések során – az azonos indító kérdéstől eltekintve – nem követtem merev, előre megírt kérdéslistát. A beszélgetőtársakkal olyan témaköröket érintettünk, melyeket jellemzőnek ítéltam meg a részvételi folyamat szempontjából, és igyekeztem azt a narratívát követni, amit az interjúalanyok felkínáltak, nem minden esetben tereltem őket vissza a történések kronológiai sorrendjéhez. A laza struktúrájú interjúk során elsősorban arra voltam kíváncsi, hogy a folyamat legaktívabb résztvevői hogyan, milyen érzésekkel élték meg a folyamatot, és a benne zajló eseményeket. Milyen tudásokkal rendelkeztek az önkormányzás működését illetően, milyen kommunikációs stratégiákat alkalmaztak, és hogyan változtak meg korábbi elképzeléseik? A kvalitatív interjúkból nyert információk újabb dimenziókkal gazdagították a kutatást és segítettek abban, hogy más szemszögből lássam az eredetileg felvetett kérdéseket.

A kutatás harmadik szakaszában – a helyi népszavazás, valamint a terepnapló és az interjúk feldolgozása után – visszatértem a terepre, és újabb interjúkat készítettem, hogy tisztázó kérdéseket tudjak feltenni a résztvevőknek. A népszavazás tehát sikeresen lezárult, a folyamat dokumentációja a Veszprém Megyei Kormányhivatalon keresztül a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumhoz került. A tétlenség tűnő várakozás az önállóság hivatalos, nagypolitika által való elismerésére, az önállósodást előkészítő bizottság átmeneti, szabályozatlan státusza, a településhatár kérdése rengeteg konfliktust hozott a felszínre, illetve a korábbi konfliktusok is felerősödtek a folyamatban résztvevő szereplők között. Ezek a konfliktusok a helyi lap nyilvánosságában voltak leginkább tetten érhetőek.

A terepmunka végzését alapvetően kétféle pozíció váltogatása jellemezte, és néha a két pozíció nem is volt különválasztható. Egyfelől a helyi közösség tagjaként belülről, résztvevőként éltem meg az eseményeket, másfelől kutatóként kívülről próbáltam szemlélni azt a világot, aminek a felfedezésére – esetemben inkább újra felfedezésére – vállalkoztam. A megfigyelői pozíció egyben érintettséget is jelent, érintett vagyok az ügyben, és anélkül, hogy szándékosan torzítanám a látottakat és a hallottakat, egyszerűen csak a magam elfogultsága mentén értelmezem. A megfigyelés és az érintettség összehangolása intellektuális kaland volt számomra egy olyan ügyben, aminek nem ismertem előre a dinamikáját és nem tudtam megjósolni a végkimenetelét. Az önállósodási folyamat

megfigyelése közben a résztvevők gyakran kértek tőlem tanácsot, vagyis nem csak megfigyelőként, kutatóként voltam jelen, hanem gyakran tanácsadóként is. Hogy összefér-e egymással a megfigyelői/kutatói és a tanácsadói szerep? Helyi közösségkutatók leírásában gyakran szerepel, hogy miután elkészítik a résztvevőkkel az interjúkat, segítőként működnek közre az értékek és a célok összehangolásában. Én is igyekeztem a kétféle szerepet összehangolni, ha mégis tetten érhető valahol elfogultság, azt elnézem magamnak, és az olvasót is erre kérem. Főleg azért lehet bárki elnéző velem szemben, mert a helyi demokrácia működéséről nagyon kevés empirikus anyag áll rendelkezésre a magyar szakirodalomban. A kormányzás lokális szintjének a kutatása nem túl divatos téma, kevés az önkormányzatok és a helyi társadalom kapcsolatrendszerével foglalkozó kutatás, ezért minden egyes eset feldolgozása közelebb viheti a kutatókat a helyi kormányzás működésének megértéséhez. A geertzi sűrű leírás valójában sokoldalú leírást jelent, mikroszkopikus módszerrel, például egy helyi ügy bemutatását a maga teljességében, „telítetten és kimerítően.” (Szabó 2003: 34)

A DISSZERTÁCIÓ HIPOTÉZISEIRŐL

A kutatás kezdetén – 2012 januárjában – még úgy gondoltam, hogy a kutatás segítségével a helyi kormányzással kapcsolatos hipotéziseket lehet tesztelni, melyek alapján a helyi kormányzás szereplőinek a szemléletmódját továbbra is a tradicionális bürokratikus megközelítés határozza meg. A modern kormányzási paradigmák, a New Public Management (NPM) vagy a governance szemlélet, azokon keresztül pedig a hatékonyság megvalósulása és a modern részvételi technikák alkalmazása csak mozaikszerűen vannak adaptálódva vagy egyáltalán nincsenek jelen a helyi kormányzás szereplőinek felkészültségeiben. Kezdeti feltételezésem szerint huszonhárom évvel a rendszerváltozás után továbbra is nagy a szakadék az önkormányzat és az állampolgárok között, és nem jellemző az aktív társadalmi részvétel. Éppen ezért az önkormányzati szervezetek működése nem nevezhető hatékonynak, és nem kedveznek a participatív folyamatoknak, a részvételi kormányzás megvalósulásának. A döntéshozók energiáit elsősorban az önkormányzati szervezeten belüli konfliktusok kötik le. Az önkormányzat a civil szereplőkre sokkal inkább célcsoportként tekint, mint partnerként. A rendszerváltozás törvénykezése során az önkormányzati

rendszerrel kapcsolatban megfogalmazott „ígéretes lehetőségek” (Szegevári 1991: 52), a polgárközelség és az együttműködés, majd a későbbiekben megjelenő hatékonyság és eredményesség, továbbra is csak elvárás, és nem tényleges működési alapelv a magyar önkormányzásban. A fenti hipotézisek alátámasztását és bizonyítását a helyi kormányzás szereplőinek diskurzuselemzésétől vártam, azonban valóban meggyőző eredmények eléréséhez olyan átfogó kutatás kezdeményezésére lett volna szükség, amelyhez egy kutató és egy település nem elég. Ezért is döntöttem a résztvevő megfigyelés mellett, mely egy folyamat megfigyelésére fókuszálva nem zárja ki a diskurzuselemzést, és számos olyan kérdésre is választ adhat, melyek, ha nem is általában a magyar önkormányzatiság, de jellemzően a magyar önkormányzatiság működési zavarainak és problémáinak az okát firtatják. Például miért vannak kihasználatlan terek az önkormányzat és az állampolgárok között? Miért alakul ki a résztvevők közt konfliktus, és milyen probléma megoldási stratégiák születnek? Hogyan viselkednek, hogyan kommunikálnak a nyilvános viták résztvevői? Milyen felkészültségek azonosíthatók be, milyen típusú kormányzási paradigmák érvényesülnek? Milyennek mutatkozik, hogyan néz ki a helyi kormányzás a helyi társadalom szereplőinek a diskurzusaiban a kormányzási paradigmák szempontjából? Ki mit ért helyi kormányzás alatt, és hogyan, milyen paradigmák mentén képzeletben megvalósíthatónak?

Vagyis már nem hipotézisek mentén gondolkodtam, hanem válaszokat kerestem a kérdéseimre. Az önállósodási folyamat empirikus elemzésével a fenti kérdések egy része megválaszolható, és akár a kiinduló hipotézis bizonyítása is elkezdődik. A kutatástól a települési szereplők kapcsolatrendszerének lokális diagnózisa biztosan várható. Talán a helyi kormányzásra és a társadalmi részvételre vonatkozó általános következtetések és megoldási javaslatok is megfogalmazhatók, de alátámasztásukhoz további lokális diagnózisok felállítására van szükség, még akkor is, ha egy területszervezési konfliktus intenzív időszakot jelent a kormányzás szempontjából, és a participációs formák más időszakokhoz képest jóval gyakrabban vannak jelen.

A kutatás során arra is rá kellett jönnöm, hogy az önállósodási folyamat eseményeinek vizsgálatakor nem feltétlenül az a legizgalmasabb kérdés, hogyan és miért nem valósul meg a társadalmi részvétel, hanem annak éppen az ellenkezője. Egyre inkább az érdekelt, hogyan működnek a közéleti témák megvitatásához napjainkban leggyakrabban alkalmazott, hagyományosnak tekinthető participációs formák. Hogyan valósul meg a társadalmi részvétel a különböző típusú lakossági fórumok és a helyi népszavazás keretei között? A participáció, a

nyilvános terek birtokba vétele hogyan tölti meg élettellel a privát és a közszféra között húzóódó szakadékokat?

Továbbra is szem előtt tartottam, hogy a szereplők milyen felkészültségek, milyen kormányzási paradigmák mentén vesznek részt az önállósodási folyamatban, de már nem akartam előre gyártott hipotézist „tesztelni”, és bizonyítékokat találni az önkormányzati rendszer jogi, bürokratikus működésére. A hangsúly a hipotézis teszteléséről a szövegolvasásra, a participációs formák működése során létrejövő szövegek elemzésére helyeződött át. Így az empirikus kutatás céljává annak felderítése vált, hogy az alkalmazott participációs formák hogyan működnek a gyakorlatban, hogyan kommunikálnak, hogyan vesznek részt a nyilvánosság működésében a szereplők, az önkormányzat és az állampolgárok

A helyi kormányzás állapota a szereplők kormányzásról szóló diskurzusaiból ismerhető meg leginkább. A diskurzusok az önállósodási folyamat részvételi színterein zajlanak. A diskurzusok elemzéséből nem csak az egyes szereplők kommunikációs szokásai, hanem a helyi kormányzás működési zavarai is megismerhetők. A participációs formák működésére koncentráló elemzések olyan problémákkal szembesítik az olvasót, amelyek nem csak az adott településre és az adott részvételi formák működésére, hanem a folyamatos átalakulásban lévő magyar önkormányzati rendszerre és a társadalmi részvételre általában is jellemzőek.

A DISSZERTÁCIÓ EREDMÉNYEIRŐL

Kiinduló kérdéseim alapján elsősorban arra voltam kíváncsi, hogy az akarattyai településrész önállósodási folyamatában alkalmazott participációs formák hogyan működnek a gyakorlatban, hogyan kommunikálnak a szereplők, vagyis hogyan vesz részt a nyilvánosság működésében az önkormányzat és a lakosság. A participáció, a nyilvános terek birtokba vétele hogyan tölti meg élettellel a privát és a közszféra között húzóódó szakadékokat? A kommunikáció és a helyi kormányzás összefüggéseinek a tanulmányozása a kormányzás működési sajátosságainak a megismerését teszi lehetővé. A működési sajátosságokkal való szembenézés minden kormányzás számára ajánlott. A disszertáció egy kísérlet annak szemléltetésére, hogy a közigazgatásban Magyarországon uralkodó jogi szemléletmód

mellett a társadalmi kommunikáció fogalomrendszere mentén is lehet beszélni a helyi kormányzás működéséről. Ennek megfelelően a helyi kormányzás színterein zajló eseményeket, problémákat és konfliktusokat nem a szokásos jogi szemléletmód mentén, hanem a társadalmi kommunikáció felől közelítettem meg, hiszen ezek az események kommunikatív természetűek is. A kommunikatív megközelítés legfőbb előnye az, hogy az elemzési területek a helyi kormányzás szereplőinek mindennapi gyakorlatára is kiterjednek. Ebben a megközelítésben például a helyi népszavazás bemutatása nem csak arról szólt, hogy kik, milyen feltételeknek megfelelően vehetnek részt, vagy mi a különbség az ügydöntő és a véleménynyilvánító népszavazás között, hanem arról is, hogy a szavazószelvényen található kérdéssről hogyan, milyen preferenciák mentén döntenek az ágensek. A társadalmi részvétel – és a részvételen keresztül a helyi kormányzás – a szereplők kommunikatív viszonyainak az eredménye.

A helyi kormányzás kommunikatív szempontú leírása és bemutatása, és az önállósodási folyamat meghatározó színtereinek az elemzése általánosnak is tekinthető megállapításokhoz vezetett a helyi kormányzás és a részvételi folyamatok működésével, a helyi kormányzás kommunikatív állapotával kapcsolatban. A kommunikatív állapot bemutatása a nyilvánosság megvalósulásának a módjáról szól. A nyilvánosság működésével kapcsolatban az egyik megállapításom az volt, hogy a szervezeti megközelítésben külső kommunikációnak nevezett önkormányzati kapcsolatrendszert a képviselő és a részvétel tágabb keretei között lehet értelmezni. Az önállósodási folyamat színtereinek elemzésével arra a következtetésre jutottam, hogy annak ellenére, hogy a helyi kormányzás nyilvánosságában sokféle részvételi lehetőség van jelen, és az önkormányzat számára kötelezően előírt normatív keretek betartásán túl a helyi szereplőknek is lehetőségük van a kezdeményezésre, a feltételek alakítására, a szereplők csak ritkán, különleges események kapcsán kezdeményeznek és alakítják maguk a színtereket. A település életével, rendjével kapcsolatos problémák folyamatosan jelen vannak, csak nem azonos intenzitással igénylik a megoldást. Az önkormányzás működésének megértéséhez olyan eseményt érdemes feltárni, amelyek valamilyen okból kifolyólag jelentőssé válnak a közösség számára, és mindenki beszél róla. Az önállósodási folyamat éppen egy ilyen esemény: a közösség tagjainak az önállósodással kapcsolatos politikai vitája bontakozik ki benne. Ennek a vitának az egyik legfontosabb hozadéka lehet, hogy a helyi kormányzás új formái és lehetőségei jelennek meg a település életében, melyek erősíthetik a későbbi részvételi folyamatokat.

Az általam vizsgált szintereken azonban nem volt jellemző a nyilvános vita kifinomult formája, a deliberatív, tanácskozó párbeszéd, amelyben a résztvevők a közjóról vitatkozva, egyenlő feltételekkel és adekvát információk mentén mérlegelve megismerik és alakítják egymás álláspontját. A helyi társadalom és az önkormányzat kapcsolatát biztosító intézményesült kommunikációs szinterek csak alkalmi jelleggel és kiszámíthatatlan módon, rendszertelenül működnek.

Sem a közügyekbe való beleszólásnak, sem a közügyekről való beszélgetéseknek nincsenek bejáratott, közösen kialakított normarendszereken nyugvó intézményei. A hiányzó vagy nem működő intézmények helyett a lakosság problémamegoldása az önszerveződő, gyakran véleményformáló csoportok szinterein zajlik, ahol a résztvevők problémamegoldó felkészültségén és interakciós képességén múlik a siker. A részvételi folyamat során a szereplők az intenzív együttműködés eredményeképpen ismerik meg és sajátítják el a részvételhez szükséges hatékony vagy hatékonynak vélt kommunikációs módokat. Az önállósodási folyamat során, mely a konfliktusok nyílt és konstruktív kezelését kívánja, egyre tudatosabbá és professzionálisabbá, szakértőbbé válik a résztvevők problémamegoldása, kommunikációja, mely a későbbiekben hatással lehet az egész település életére. A társadalmi részvételből egy sor társadalmi, politikai és gazdasági előnye származhat a résztvevőknek és közvetlen környezetüknek. A helyi kormányzásban – szándékok és erőfeszítések híján – azonban ritkán jön létre valódi dialógushelyzet, így az eltérő jelentésvilágok megértése is gyakran elmarad.

A részvétellel foglalkozó szakemberek és kutatók legfőbb célja pedig az, hogy a települési kommunikációban olyan nyilvános terek jöjjenek létre és váljanak tanulmányozhatóvá, amelyeken nem csak megszólalnak a résztvevők, hanem meg is hallgatják egymást, még olyan közösségekben is, ahol nyilvánvalóak a hatalmi egyenlőtlenségek.

A DISSZERTÁCIÓ BIBLIOGRÁFIÁJA

- Aczél G. 2006. Üdvözet a győzőknek. *Önkormányzat*. 10. sz.
- Aczél P. 2009. *Új retorika. Kommunikáció, közélet, kampány*. Pozsony: Kalligram.
- Angelusz R. 1983. *Kommunikáló társadalom*. Budapest: Gondolat.
- Angelusz R. 1996. *Optikai csalódások*. Budapest: Pesti Szalon.
- Angelusz R. – Tardos R.– Terestyéni T. (szerk.) 2007. *Média, nyilvánosság, közvélemény*. Budapest: Gondolat.
- Arnstein, S. R. 1969. A Ladder of Citizen Participation. In: *Journal of the American Institute of Planners*. July: 216-224.
- Austin, J. L. 1990. *Tetten ért szavak. A Harvard Egyetemen 1955-ben tartott William James előadások*. Sajtó alá rendezte J.O. Urmson. Budapest: Akadémiai.
- Babbie, E. 1996. *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi.
- Bajnai Zs. 2005. Az ő házuk, az ő várak (A helyi tájékoztatás és az önkormányzatok). In: *Magyar Narancs* 5.
- Bajnok A. – Korpics M. – Milován A. – Pólya T. – Szabó L. (szerk.) 2012. *A kommunikatív állapot. Diszciplináris rekonstrukciók*. Budapest: Typotex.
- Belényesi E. 2011. Hatékony önkormányzati kommunikáció – a tudás megszerzésének lehetőségei. In: *Pro Publico Bono Online Támpo Speciál* 1. <http://www.propublicobono.hu/pdf/Bel%C3%A9nyesi%20E.pdf> Letöltve: 2013. augusztus 7.
- Béres I. – Horányi Ö. (szerk.) 1999. *Társadalmi kommunikáció*. Budapest: Osiris.
- Berger, P. L. – Luckmann, Th. 1966. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, Doubleday; magyarul: 1998. *A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés*. Budapest: Józsefvég.
- Black, L. W. 2009. Stories of North Ohama: Conveying Identities, Values, and Actions through Storytelling in Public Meeting. In: *The International Journal of Public Participation*. 2: 36-55.
- Bocz J. 2004. Újraválasztott polgármesterek, avagy kiket és miért választanak meg ismét a szavazópolgárok. In: *Századvég*. 33: 99-117.
- Bokor T. 2013. Társadalmi nyilvánosság az online közigazgatásban. In: *Médiakutató*. 1: 83-100.
- Bourdieu, P. 1978. A szimbolikus tőke. In: Léderer P. és Ferge Zs. (vál.) *A társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődése: Tanulmányok*. Budapest: Gondolat.
- Bourdieu, P. 1987. A politikai mező. In: *Valóság*. 1: 110-115.

- Bourdieu, P. 1997. Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz R. (szerk.) *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum.
- Bovard, T. – Löffler, E. 2002. Moving from Excellence Models of Local Service Delivery to Benchmarking 'Good Local Governance'. In: *International Review of Administrative Sciences*, March
- Buda B. 1988. *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Buda B. 2001. Ügyfélbarát kommunikáció a hivatalokban. In: Jenei Á. (szerk.) *Közélet és kommunikáció*. Budapest: BKÁE Államigazgatási Kar. 7-19.
- Buda B. – Sárközy E. (szerk.) 2001. *Közéleti kommunikáció*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Building new communities*. Melbourne, Outer suburban/Interface Services and Development Committee. 2006.
- http://www.parliament.vic.gov.au/images/stories/committees/osisdv/OSISDC-Report_NewCommunities_2006-08-08.pdf Letöltve: 2013. április 10.
- Burns, D. – Hambleton, R. – Hogget, P. 1994. *The Politics of Decentralisation: Revitalising Local Democracy*. London: Macmillan.
- Carcasson, M. – Black, L. W. – Sink, Elizabeth, S. 2010. Communication Studies and Deliberative Democracy: Current Contributions and Future Possibilities. In: *Journal of Public Deliberation*, 6.
- <http://www.publicdeliberation.net/cgi/viewcontent.cgi?article=1140&context=jpd> Letöltve: 2013. február 12.
- Chanan, G. 1999. *Local Community Involvement – A Handbook for Good Practice*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Dublin.
- <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/1998/73/en/1/ef9873en.pdf> Letöltve: 2013. március 20.
- Coleman, J. S. 1990. *Foundations of Social Theory*. Boston: Harvard University Press.
- Coleman, J. S. 2005. *Direct representation: towards a consensual democracy*. London: Institute for Public Policy Research.
- http://www.ippr.org/ecomms/files/Stephen_Coleman_Pamphlet.pdf Letöltve: 2012. szeptember 17-én
- Csáki R. – Pakot M. 2009. Európai programok – vidéki közösségek. In: Cseke P. (szerk.) *Kistérségek – nagy remények? A társadalmi önépítés megújuló formáiról*. Kolozsvár: Komp-Press Kiadó. 57-66.
- Császi L. 2002. *A média rítusai. A kommunikáció neodurkheimi elmélete*. Budapest: Osiris.
- Csurgó B. – Kovách I. – Megyesi B. 2009. Helyi hálózatok Európában és Magyarországon. In: *Politikatudományi Szemle*. 2: 120-141.

- Dahl, R. A. 1961. *Who governs?* New Haven: Yale University Press.
- Dobos Á. 2012. Citizen Engagement in the Practices of American Local Governments. In: Jenei Á. (szerk.) *Communication with the Public from the Local Government Perspective*. Budapest: Ad Librum.
- Faragó L. 2007. Térstruktúra: térideák és megvalósításuk a településhálózat-fejlesztésben. In: *Tér és Társadalom*. 4: 21-38.
- Faragó L. 2012. Térértelmezések. In: *Tér és Társadalom*. 1: 5-22.
- Feischmidt M. 2005. A megalapozott elmélet: empiria és elmélet viszonya a kvalitatív kutatásokban. In: *Kvalitatív módszerek az empirikus társadalom- és kultúrakutatásban. Szabadbölcsészet*. Digitális tankönyv és szöveggyűjtemény. http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=848&tip=0 Letöltve: 2013. 03. 13.
- Feischmidt M. 2005. Az antropológiai terepmunka módszerei. In: *Kvalitatív módszerek a társadalom és kultúratudományban*. HEFOP Szabadbölcsész tananyagfejlesztés támogatásával. Digitális tankönyv és szöveggyűjtemény. http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=848&tip=0 Letöltve: 2013. 03. 13.
- Flyvbjerg, B. 1998. (trans. Steven Sampson) *Rationality and Power: Democracy in Practice*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fogarasi J. 2007. A helyi népszavazásról és népi kezdeményezésről. In: *Ön-Kor-Kép*. 6-7.
- Foucault, M. 1991. A diskurzus rendje. In: *Holmi*. 7: 868-889.
- Frivaldszky J. – Szigeti Sz. (szerk.) 2012. *A jó kormányzásról. Elmélet és kihívások*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Fukuyama, F. 2005. *Államépítés, kormányzás és világtrend a 21. században*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Fürcht P. 1995. Helyi népszavazás és az alkotmányozás. In: *Magyar Közigazgatás*. 10: 562-569.
- Gajdusчек Gy. 2009. Governance, Policy networks – informális politikai szereplők a döntéshozatalban. In: *Politikatudományi Szemle*. 2: 58-80.
- Gajdusчек Gy. 2010. A „run like a business”-jelszó ideológiakritikája. In: *Politikatudományi Szemle*. 1: 125–148.
- Gajdusчек Gy. 2012. A magyar közigazgatás és a közigazgatás-tudomány jogias jellegéről.

- In: *Politikatudományi Szemle*. 4: 29-53.
- Gajdusчек Gy. – Hajnal Gy. 2010. *Közpolitika. A gyakorlat elmélete és az elmélet gyakorlata*. Budapest: Hvgorac.
- Gastil, J. – Black, L. W. 2007. Public deliberation as an organizing principle for political communication research. In: *Journal of Public Deliberation*. Vol. 4, Issue 1. Article 3.
- Gastil, J. 2008. *Political Communication and Deliberation*. London: Sage.
- Geertz, C. 1994. *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Budapest: Osiris. Második kiadás: 2001
- Gelei A. 2006. A szervezet interpretatív megközelítése. In: *Vezetéstudomány*. 37. különszám, 79-97.
- Gelei A. – Glózer R. (szerk.) 2011. *Valóságkonstrukciók*. Gondolat Kiadó – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.
- Gelencsér K. 2003. Grounded theory. In: *Szociológiai Szemle*. 1: 143-154.
- G. Fodor G. – Kitta G. 2008. Neoweberi állam és jó kormányzás. In: *Nemzeti Érdek*, 7.
- G. Fodor G. – Kitta G. 2009. Kommunikációs paradigma, avagy a kormányzás uralkodó beszédmódja. In: *Politikatudományi Szemle*. 1: 97–116.
- Glózer R. 2008. *Diskurzusok a civil társadalomról*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Goffman, E. 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Penguin; magyarul: *Az én bemutatása a mindennapi életben*. Budapest: Pólya. 1999.
- Goffman, E. 1967. *Interaction Ritual. Essays on face-to-face behavior*. Harmondsworth, Penguin; magyarul On face-work c. fejezete: A homlokzatról. A rituális elemek analízise a társas interakcióban. In: Síklaki I. (szerk.) *A szóbeli befolyásolás alapjai*. 1990, II. 3–30.
- Goffman, E. 1981. *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Budapest: Gondolat.
- Gramberger, M. (ed.) 2001. *Citizens and Partners*. France: OECD.
- Grice, P. 1992. (1975) A társalgás logikája. In Pléh Cs. – Síklaki I. – Terestyéni T. (szerk.) *Nyelv, kommunikáció, cselekvés. I.kötet*. Budapest: Tankönyvkiadó. 233-250.
- Griffin, E. 2000. *A First Look at Communication Theory*. McGraww-Hill; magyarul: *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Harmat, 2001.
- Haajer, M. 2004. Diskurzuselemzés és a szakpolitikák vizsgálata. In: *Politikatudományi Szemle*. 4: 161-167.

- Hajnal Gy. 2001. Hopes and Reality: The First Decade of the Hungarian Local Government System in the View of the Public. In: Swianiewicz, P. (Ed.) *Public Perception of Local Governments*. OSI/LGI.
- Habermas, J. 1999. (1965) *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozásai*. Budapest: Osiris
- Habermas, J. 1995. *Kommunikatív etika. A demokratikus vitákban kiérlelődő konszenzus és társadalmi integráció politikai-filozófiai elmélete*. Miskolc: Egyetemi Kiadó. Újra kiadva: Budapest: Új Mandátum Kiadó, 2001.
- Herendy Cs. – Murányi P. 2008. *Településmarketing az információs társadalomban*. Budapest: E-Government Alapítvány a Közigazgatás Modernizációjáért.
- Horányi Ö. 1977-78. *Kommunikáció. 1-2*. Budapest: Közgazdasági.
- Horányi Ö. 1999. A kommunikációról. In: Béres I. – Horányi Ö. (szerk.) *Társadalmi kommunikáció*. Osiris: Budapest, 22–34.
- Horányi Ö. 2001. A participációról.” In: Andor J. – Szűcs T. – Terts I. (szerk.) *Színes eszmék nem alszanak...Szépe György 70. születésnapjára*. Pécs: Lingua Franca Csoport. 540–557.
- Horányi Ö. 2001. A társadalom kommunikatív szerkezetéről. In: Jenei Á. (szerk.) *Közélet és kommunikáció*. Budapest: BKÁE Államigazgatási Kar. 55–86
- Horányi Ö. 2003. Arról, ami szimbolikus és arról, ami kommunikatív, szinopszis, 7.1.
<http://ozseb.horanyi.hu>
- Horányi Ö. 2004. A társadalmi kommunikáció ágenséről. In: Ivaskó L. (szerk.) *A kommunikáció útjai*. Budapest: Gondolat – MTA–ELTE Kommunikáció-elméleti Kutatócsoport. 63–82.
- Horányi Ö. 2007. *A kommunikáció mint participáció*. Budapest: AKTI–Typotex
- Hymes, D. H. 1974. *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hymes, D. H. 1992. A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata. In: Pléh Cs. – Síklaki I. – Terestyéni T. (szerk.) *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*. II. kötet. Budapest: Tankönyvkiadó. 86-132.
- Irvin, R, A. – Stansbury, J. 2004. Citizen Participation in Decision Making: Is It Worth the Effort? In: *Public Administration Review* 1.
- Jenei Á. (szerk.) 2001. *Közélet és kommunikáció*. Budapest: BKÁE Államigazgatási Kar.
- Jenei Á. 2012. *Communication with the Public from the Local Government Perspective*. Budapest: Ad Librum

- Jenei Gy. 2009. A közintézményi menedzsment reformjainak torz magyar folyamatai az EU-tagállamok mércéjén: hiányok, okok, megoldási javaslatok. In: *Új Magyar Közigazgatás*. 6-7: 4–11.
- Józsa Z. 2006. *Önkormányzati szervezet, funkció, modernizáció*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Juhász L. M. 2011. Három irányzat a közigazgatás-tudomány fogalomtárából, avagy a New Public management, a New Governance és az újvéberianus szemlélet vizsgálata. In: *Jogelméleti Szemle*. 3.
- Kabai I.–Marelyin K. J.–Dénes A. 2001. A helyi nyilvánosság és a helyi médiumok. In: *Jel-Kép*. 2: 9-24.
- Kanczelné Veréb M. – Körmeny I. 2010. A települési önkormányzatok száma és a települések tagoltsága. In: *Falu – Város – Régió*. 2-3: 4-21.
- Karácsony A. 1995. *Bevezetés a tudásszociológiába*. Budapest: Osiris–Századvég.
- Karácsony A. 1997. *Bevezetés a társadalomelméletbe*. Budapest: Rejtjel.
- Karácsony A. 1997. A politika grammatikájáról. In: *Politikatudományi Szemle*. 1: 147-152.
- Karácsony A. 2012. A kommunikatív állapot – antropológiai és társadalomelméleti megfontolások. In: Bajnok A. – Korpics M. – Milován A. – Pólya T. – Szabó L. (szerk.) *A kommunikatív állapot. Diszciplináris rekonstrukciók*. Budapest: Typotex, 69-76.
- Kelshaw, T. – Gastil, J. 2007. When citizens and officeholders meet, part 1: Variations in the key elements of public meetings. In: *International Journal of Public Participation*. 1(2). http://www.iap2.org/associations/4748/files/Journal_Issue2_Gastil_Kelshaw.pdf
Letöltve: 2013. 02.07.
- Kelshaw, T. – Gastil, J. 2008. When citizens and officeholders meet, part 2: A typology of face-to-face public meetings. In: *International Journal of Public Participation*. 2 (1): 33-54
http://www.iap2.org.au/sitebuilder/resources/knowledge/files/776/journal_issue3_kelshawgastil.pdf Letöltve: 2013. 02.07.
- Kiss M. D. 2004. A helyi közhatalom helyi és központi kérdései az Ötv. alapján. In: *Comitatus Önkormányzati Szemle*. 9: 42-48.
- Kiss M. D. 2011a. Észrevételek „A helyi népszavazás és a helyi népi kezdeményezés néhány önkormányzati rendelet tükrében” című tanulmányhoz. In: *Pro Publico Bono*. 2.
- Kiss M. D. 2011b. Vítazáró viszontválaszok a helyi népszavazással foglalkozó cikkekre. In: *Pro Publico Bono Online* 2.

- Kiss M. D. 2012. *A közmeghallgatás helyi önkormányzati jogintézménye*. Doktori értekezés.
<http://real.mtak.hu/3890/1/%C3%89rtekez%C3%A9s.pdf> Letöltve: 2012.11. 07.
- Kleer L. 2012. Schmitti helyesírás közpénzen. In: *Magyar Narancs* 4.
- Kondorosi F. 1993. A helyi népszavazásról. In: *Magyar Közigazgatás* 2.
- Kriskó E. 2012. Az önkormányzati katasztrófakommunikáció webkettes eszközei. In: *Magyar Közigazgatás*. 1: 91-105.
- Kriskó E. 2012. WEB2.0-ás alkalmazások a kormányzati és az önkormányzati kommunikációban. In: *Médiakutató*. 1: 21-37.
- Lazarsfeld, P. – Berelson, B. – Gaudet, H. 1944. *The People's Choice; How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press.
- Lazarsfeld, P. – Menzel, H. 1963. Mass media and personal influence. In: Schramm, W. (ed.) *The Science of Human Communication*. New York: Basic.
- LeDuc, L. 2009. A népszavazás demokráciája. Információ, kampány és szavazás. In: Enyedi Zs. (szerk.) *A népakarat dilemmái*. Budapest: Századvég. 107–132.
- Lengyel I. 2010. A regionális tudomány „térnyerése”: reális esélyek vagy csalfa délibábok? In: *Tér és Társadalom*. 3: 11-40.
- Letenyei L. (szerk.) 2004. *Településkutatás I-II. Módszertani kézikönyv és szöveggyűjtemény*. Budapest: TeTT könyvek.
- Májér V. – Tábit R. 2011. A helyi népszavazás és a népi kezdeményezés néhány önkormányzati rendelet tükrében – különös tekintettel a közép-magyarországi régió önkormányzataira. 4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0005. számú TÁMOP program. In: *Pro Publico Bono Támop Speciál*.
<http://www.propublicobono.hu/pdf/T%C3%A1bit%202.pdf> Letöltve: 2013. május 8.
- Mazzoleni, G. 2002. *Politikai kommunikáció*. Budapest: Osiris.
- Moy, P. – Gastil, J. 2006. Predicting Deliberative Conversation: The Impact of Discussion Networks, Media Use, and Political Cognitions. In: *Political Communication*. 4: 443-460.
- Nagy Cs. – Tamás V. 2004. Helyi népszavazások Magyarországon. In: *Politikatudományi Szemle*. 13: 197–221.
- Nemes Nagy J. 2009. *Terek, helyek, régiók. (A regionális tudomány alapjai)*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Nemes Nagy J. 2012. Tereid, tereim, tereink. Reflexiók Faragó László Térértelmezések c.

- tanulmányához. In: *Tér és Társadalom*. 2: 89-95.
- Nizák P. – Péterfi F. 2005. A közösségi részvétel – társadalmi és hatalmi beágyazottság. In: Márkus E. (szerk.) *Ismerd, értsd, hogy cselekedhess*. Budapest: EMLA.
- Oakeshott, M. 2001. *Politikai racionalizmus*. Budapest: Új Mandátum.
- Ocskay Gy. 2002. A lokális diskurzusok és a politikai hatalom – egy hálózatépítési modellprogramról. In: *Tér és Társadalom*. 1: 17-40.
- Pallai K. 2010. *Társadalmi részvétel. Bevezetés a helyi önkormányzati képviselők számára*. Polgármester Akadémia. Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége
- Pallai K. 2012. Részvételi eljárások települési és közösségi viták és konfliktusok kezelésére – javaslat egy konzisztens terminológiára. In: *Magyar Közigazgatás*. 1: 77-90.
- Pálné Kovács I. 2008. *Helyi kormányzás Magyarországon*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus.
- Pálné Kovács I. 2010. Városi terek kormányzása és a városi rezsimek. Egy induló kutatás margójára. In: *Tér és Társadalom*. 4: 3-27.
- Pfeil E. 2003. *Önkormányzati integráció és közigazgatás*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus.
- Pléh Cs. – Síklaki I. – Terestyéni T. (szerk.) 1997. *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Budapest: Osiris.
- Putnam, R. D. 1995. Bowling Alone: America's Declining Social Capital. In: *Journal of Democracy* 6 (1) 65–78.
- Putnam, R. D. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Ricoeur, P. 1991. Langage politique et rhétorique. Lectures 1. Autour du politique. Paris, Editions du Seuil, 161-175. Magyarul: Politikai nyelv és retorika. In: Szabó M., – Kiss B., – Boda Zs. (szerk.) *Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus: Szövegváltozatok a politikára*. Budapest: Tankönyvkiadó – Universitas. 53-62.
- Ricoeur, P. 1999. Mi a szöveg? In Szegedy-Maszák M. (szerk.) *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Budapest: Osiris. 9-33.
- Ryfe, D. M. 2006. Narrative and deliberation in small group forums. In: *Journal of Applied Communication Research*. 34: 72-93.
- San Roman, T. 2004. A megérezéstől a megerősítésig: a terepmunka az antropológiában. In: *Településkutatás I-II. Módszertani kézikönyv és szöveggyűjtemény*. Budapest: TeTT könyvek 359–370.
- Searle, J.R. 1969. *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge

- University Press; 3. fejezetének magyar fordítása: Az illokúciós aktusok szerkezete. Pléh Cs. –Síklaki I. –Terestyéni T. (szerk.) 1997. 43–61.
- Searle, J.R. 2000. *Elme, nyelv, társadalom*. Budapest: Vince.
- Síklaki I. 1993. A demagógia működés módja. *Rubicon*. 1-2: 31-33.
- Simon Z. 2009. *Érdekérvényesítés a közpolitikai döntéshozatalban az Európai Unióban és Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan.
- Skoric, V. 2005. Állampolgári részvétel kutatás. In: Márkus E. (szerk.) *Ismerd, értsd, hogy cselekedhess!* Budapest: EMLA.
- Szabó M. (szerk.) 1997. *Szövegvalóság*. Budapest: Scientia Humana.
- Szabó M. 1998a. *Politikai tudáselméletek. Szemantikai, szimbolikus, retorikai, és kommunikatív-diszkurzív értelmezések a politikáról*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó–Universitas.
- Szabó M. 1998b. *Az ellenség neve*. Budapest: Józsvöveg Műhely.
- Szabó M. 1998c. *Diszkurzív térben. Tanulmányok a politika nyelvéről és a politikai tudásról*. Budapest: Scientia Humana.
- Szabó M. 2003. *A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és elemzések*. Budapest: L'Harmattan.
- Szabó M. 2004. Szimpozion a politikai diskurzuselemzésről. In: *Politikatudományi Szemle*. 4: 135-141.
- Szabó M. 2007. Ellenfél és ellenség a politikában. In: *Politikatudományi Szemle*. 1: 9-20.
- Szabó M. 2010. Intézmény és diskurzus a politikában. In: *Századvég*. 57: 3-35.
- Szabó M. 2011. *Politikai episztemológia*. Budapest: L'Harmattan.
- Szabó M. – Kiss B. – Boda Zs. (szerk.) 2000. *Szövegváltozatok a politikára: Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó – Universitas.
- Szalai Á. 2010. A tiszta szeműek és a korrupció. In: *Kommentár*. 2: 39-47.
- Szegvári P. 1991. Képviseleti demokrácia és helyi önkormányzás. In: *Társadalmi Szemle*. 12: 48-53.
- Székfű A. 2001. A szervezetek kommunikációjáról. In: Béres I. – Horányi Ö. (szerk.) *Társadalmi kommunikáció*. Budapest: Osiris.
- Szoboszlai Zs. 2002. A helyi demokrácia néhány jellemzője az eltérő településméretű tükrében. In: *Comitatus Önkormányzati Szemle*. 4: 35-45.
- Szűcs Z. G. 2010. *Az antalli pillanat. A nemzeti történelem szerepe a magyar politikai*

- diskurzusban 1989 –1993*. Budapest: L'Harmattan.
- Tábit R. 2010. A helyi önkormányzás közvetlen megvalósulásának formái, fórumai. In:
Fogarasi J. (szerk) *A helyi önkormányzatok*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 469-493.
- Tábit R. 2011. Álláspontom szerint.... In: *Pro Publico Bono Online* 2.
- Terestyéni T. (szerk.) 1988. Társadalmi szerveződés és kommunikáció. In: *JEL-KÉP*. 2:
- Terestyéni T. 2002. *Magyarországi médiumok a közvélemény tükrében*. ORTT.
- Tóth A. 2012. Igen vagy nem. A helyi népszavazások magyarországi gyakorlata (1999-2011).
In: *Politikatudományi Szemle*. 3: 82-117.
- Townsend, R. 2006. Review essay: Local communication Studies. In: *Quarterly Journal of Speech*. 2: 202-222.
- Wacquant, Loic, J. D. 1990. A reflexív szociológia felé. Műhelybeszélgetés Pierre Bourdieu-vel. In: *Replika*. 1: 51-68.
- Varró K. 2004. A régió mint diszkurzív termék. In: *Tér és Társadalom*. 1: 73-91.
- Watzlawick, P., – Beaven J. – Jackson, D. 1967. *Pragmatics of Human Communication*.
New Yor: W. W. Norton.
- Weber, M. 1987. *Gazdaság és Társadalom*, I., Budapest: Közgazdasági és Jogi.
- Weber, M. 1995. *A tudomány és a politika mint hivatás*, Budapest: Kossuth.
- Wilson, D. – Game, C. 1994. *Local Government in the United Kingdom*. London: MacMillan.
- Wittgenstein, L. 1989. *Logikai-filozófiai értekezés*. Budapest: Akadémiai.
- Wittgenstein, L. 1998. *Filozófiai vizsgálódások*. Budapest: Atlantisz.
- Vörös M. – Frida B. 2006. Az antropológiai résztvevő megfigyelés története. In:
Településkutatás I–II. Módszertani kézikönyv és szöveggyűjtemény. Budapest, TeTT könyvek
- Zongor G. 2010. A hatodik. In: *Önkormányzat*. 10: 2-6.

A SZERZŐ TÉMÁVAL KAPCSOLATOS PUBLIKÁCIÓI

Bajnok A. 2013a. Akad vélemény, szabad a párbeszéd! Balatonakarattya önállósodásának reprezentációja a helyi sajtóban. In: *Médiakutató*. 2013 Ősz.

Bajnok A. – Berta J. 2013b. *Együttműködés-fejlesztés és kommunikáció*. Oktatói kézikönyv és munkafüzet. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem Vezető- és Továbbképzési Intézete. „Integritás tanácsadó” szakirányú továbbképzés. ÁROP-1.1.21-2012-2012-0001, „Korrupció megelőzése és a közigazgatás-fejlesztés áttekintése” című projekt.

Bajnok A. 2012d. *Előadás és beszédtechnika, hatékony prezentáció*. Egyetemi jegyzet, a Nemzeti Közszerzői Egyetem Közigazgatási Vezetőképző Akadémia Kiadásában. ÁROP-2.2.13-2012-2012-0001

Bajnok A. 2012a. *Részvétel és határvita. A helyi kormányzás a társadalmi kommunikáció felől*
http://communicatio.hu/publikaciok/bajnok_andrea/helyi_kormanyzas20121122.pdf

Bajnok A. – Korpics M. – Milován A. – Pólya T. – Szabó L. (szerk.) 2012b. *A kommunikatív állapot. Diszciplináris rekonstrukciók*. Budapest: Typotex.

Bajnok A. 2012c. A helyi önkormányzás kommunikatív állapotáról. In: Bajnok A. – Korpics M. – Milován A. – Pólya T. – Szabó L. (szerk.): *A kommunikatív állapot. Diszciplináris rekonstrukciók*. Budapest: Typotex. p 219–227.

Bajnok A. 2011a. The communicative state of local governance In: *VI. Erdei Ferenc Tudományos Konferencia. Kecskemét, 2011. augusztus 25-26. 2. köt.* Kecskemét: Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar. p. 420-424.

Bajnok A. – Hutkai Zs. 2011b. Projektmegvalósítás és kommunikáció a helyi közigazgatásban. In: *VI. Erdei Ferenc Tudományos Konferencia. Kecskemét: 2011. augusztus 25-26. 2. köt.* Kecskemét, Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar. p. 424-429.

Bajnok A. 2010. Viselkedéskultúra, etikett. In: *Konfliktuskezelés; Viselkedéskultúra, etikett*. Budapest: Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége. p 31-54.

Bajnok A. 2006. Intézmények a verbális kommunikációban. A közvetlen emberi

kommunikáció mint társadalmi kommunikáció. In: Horányi Ö. (szerk.) *Társadalmi kommunikáció*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Kar.
(e-learnig tananyag) <http://moodle.uni-corvinus.hu>